

A Lehetetlennel birkózva: Ady és a magyar politika

Agárdi Péter (szerk.): „*Komp-ország megindult
dühösen Kelet felé újra*”. *Ady magyarsága és modernsége*
Budapest, Napvilág Kiadó, 2014

A lelkem ódon, babonás vár,
Mohos, gögös és elhagyott
(A két szemem ugye milyen nagy)
És nem ragyog és nem ragyog.)
(Ady Endre: *A vár fehér asszonya*)

Kúnfajta, nagy szemű legény volt,
Kínzottja sok-sok méla vágnak,
Csordát őrzött és nekivágott
A híres magyar Hortobágnak.
(Ady Endre: *A Hortobágy poétája*)

A kánon szerzőinek nincs könnyű dolguk egy olyan korszakban, amely folyamatosan dekonstruálja, sokszor a mítosz megfejtésével demitizálja (vagy legalábbis megpróbálja) egy-egy kiemelkedő, az életében vagy utána géniuszként ünnepelt alkotó kultuszát. Hozzá kell tenni, hogy nemcsak a kánon elfogadása vagy elutasítása, hanem a személyes ízlés is nagymértékben (talán elsősorban) meghatározza, hogy ki, melyik dekonstrukciót vagy akár olvasatot fogadja el egy-egy nagy szerző életművéből. 2013. november 21-én a Politikatörténeti Intézet konferenciát és költői estet rendezett *Ady magyarsága és modernsége* címmel, amelyen a bevezető gondolatokat Földes György történész mondta el. A kötetben egyaránt megtalálhatóak – Ady Endre válogatott prózai írásai és versei mellett – irodalomkritikusok, történészek, oktatáspolitikai szakemberek, kortárs költők és írók esszéi, versei. Ez a sokszínűség és az interdiszciplináris módszertani megközelítés mindenképpen friss és a laikusok számára is izgalmas olvasmánnyá teszi az Agárdi Péter által szerkesztett, igényes és témájában eredeti kérdésfelvetéseket megfogalmazó tanulmány- és versválogatást, ame-

lyet a neves irodalomtörténész mellett olyan nevek fémjeleznek, mint Arató László, Erdős Virág, Ferencz Győző, Gintli Tibor, Kácsor Zsolt, Konok Péter, Kovács András Ferenc, Nyerges Gábor Ádám, Radnóti Sándor, Térey János, Tverdota György és Veres András.

Ady Endre aktualitása mind irodalomtörténetileg, mind (jelenkor-) történetileg, szociológiailag befogadástörténetében és interpretációiban is fontos, vizsgálandó kérdés. A kötet nagy érdeme, hogy mindezeket a kérdéseket, elsősorban a Mi a magyar? Mit jelent a haza és haladás gondolata akkor és ma? – alaposan és sokszor a mára divatossá vált új kánonnal szemben járja körül.

Mivel a szubjektívítás nagy szerepet kap a befogadásban – éppúgy, mint ahogyan a mindenkori politika nagyon is közeli kölcsönhatásban áll egy-egy alkotó kultuszával – tisztáznom kell saját, személyes viszonyomat az Ady Endre által képviselt költészethez. Nem tagadom, számomra egyáltalán nem releváns kérdés Ady Endre aktualitása. Rejtő Jenő, a mindenkori kánontól függetlenül a nyelvileg egyik legkreatívabb és legszemélyesebb magyar írók egyike említi fiatalkori naplójában (*Megyek Párizsba, ahol még egyszer sem haldokoltam*), amelynek számos kalandját megőrizték későbbi, a kelet-európai abszurdba hajló alkotásai, hogy életének egyik intim helyzetében a fenti (első) Ady-idézzel sikerült identitását és magyarságát megvilágítania. Azt gondolom, ennél meggyőzőbb bizonyíték nem kell ahhoz, hogy történelmi koroktól és irodalmi divatoktól függetlenül elismerjük Ady nyelvi erejét és szimbólumteremtő képességét, amely mindenkori helyet biztosít számára a magyar irodalomban. A messianisztikus Én előtérbe kerülése számára nemcsak a saját kultuszának megteremtését szolgálta – noha kétségtelenül Oscar Wilde-dal vagy F. Scott Fitzgeraldtal rokonítja az az igyekezete, hogy a meghatározó irodalmi és kulturális körök „celebgyereke”, ünnepelt génusza legyen –, hanem valódi politikai és társadalmi éleslátással rendelkezett – pontosabban Fitzgerald-hoz hasonlóan zseniális képessége volt egy adott korszak szellemiségének és történeti meghatározottságának szintetizálására. A nagy Ugar mint költői kép meghatározó erejű Ady Endre magyarságköltészetében. Nemcsak a kortárs Magyarország társadalmi-politikai viszonyainak jól ismert, baloldali és liberális (ha úgy tetszik, polgári) bírálatáról van itt szó, hanem az emigyen meghatározott magyarság-élmény személyes, belső átéléséről, amely – némi pátozzsal – eljut az egzisztencializmusig. Ez a belsővé tett, ambivalens, többszörösen megharcolt, „csakazértis” vagy „csakazértse” magyarságélmény adja az alábbi sorok (számomra mindenkori) költői erejét: Csönd van. A dudva, a muhar, / A gaz lehuíz, altat, befed / S egy kacagó szél suhan el / A nagy Ugar felett (*A magyar Ugaron*); Holnap fehérebb én leszek, én. / Téli sírkertek szele jó, / Küldi már a csókjait nekem / A magyar Temető. (*A Gare de l'Esten*); Én a Halál rokona vagyok, / Szeretem a tűnő szerelmet, / Szeretem megcsókolni azt, / Aki elmegy (*A Halál rokona*).

S egyet kell értenem Radnóti Sándorral, aki számára az Ady-költészet (egyik) csúcsa: Vak ügetését hallani, / Hajdani, eltévedt lovasnak, / Volt erdők és ó-nádasok / Láncolt lelkei riadoznak (*Az eltévedt lovas*).

Tverdota György érzékenyen és értően bontja ki Ady Endre magyarságélményét; e gondolatokat itt nem ismétlem. Azt gondolom azonban, hogy rátapint az egyszerre „kívül” és „belül” kettőségére: a meggyökeresettségre (hiszen a költő nyelvében és kultúrájában „gyökerezik”) és a mindenkor kívülálló Kasszandra-szerep hálátlanságára, az egyedüllet örök átkára. Jeremiás próféta éppen azért bírálhatja olyan dühödten a népet, mert közéjük tartozik, és így *joga* van észrevenni, ostorozni és elítélni hibáikat, bűneiket (akkor is, ha ezek elsősorban a vezetők bűnei!) – de ugyanakkor a próféta feloldozást is kérhet népének – a megérdemelt büntetés után eljön a szabadulás – és ezt pontosan azért teheti meg, mert *közéjük* tartozik. Több szerző vont párhuzamot a Bibliából ismert próféták és Ady egyik választott szerepe között: a magyarság, a zsidósághoz hasonlóan Isten „választott népe” léssen, amely azonban méltatlannak bizonyul a bizalomra, elsősorban éppen a politikai vezetés ostobasága, rövidlátása és reménytelen provincializmusa okán (lásd a párhuzamot Jeremiás próféta korával, ahol az akkori politikai vezetés szintén nem kívánt tudomást venni a térség megváltozott geopolitikai erőviszonyairól!). Ady viszonyát a zsidósághoz itt most nem tárgyalhatom részletesen – közölt politikai írásából és verseiből azonban nyilvánvaló, hogy sok szempontból maga is kiválasztott népeknek tekintette őket, és újságíróként határozottan fellépett az antiszemitizmus ellen, sőt, egyenesen szégyenletesnek nevezte a magyar politikai elit ilyenén megnyilvánulásait (pl. amikor a parlamentben nem hagyták szóhoz jutni zsidó képviselőtársukat). „Szerencsénk vagy szerencsétlenségünk, hogy nagyszámú zsidó penderedett erre a mi nagyon fátumos és szikos magyar földünkre. [...] Nagyobbrészt elromlottak, mert a zsidó csodálatosan elsajátítja, sőt kiélezi annak a fajtának, amelyhez betelepedik, minden vétkes karakterisztikonját. De elromlani egész masszájában mégsem tud, mert nemes race, fáradtan is fürge, hirtelen emelkedésében is – legalább – garanciát ad a jövőendő sarjaiban (Agárdi 2014, 40). De idézhetnék Ady egy másik cikkéből, *A zsidó gyerekek bűnéből*, ahol szarkazmusa is megnyilvánul: „Ha tudniillik a »zsidó gyerekek« nem akarnak és nem fognak *buták* maradni, az Alkotmány híveinek meglesz az az elégtételük, hogy nem lesz egy zsidó kollégájuk sem. Néppárti privilégium lesz a butaság” (Agárdi 2014, 15). A kötetben Ferencz Győző elemzi Ady publicisztikáját, a tőle megszokott magas színvonalon. Érdemes (a mai világban nem magától értetődő!) megemlíteni, hogy Ady újságíróként korántsem volt dekadens vagy pusztán allűrjeiről ismert, bohém vagy szétcsúszott művész: ellenkezőleg, nagyon komolyan vette az újságírói *hivatásait*kát: „Talán ennyiből is látszik, hogy Ady publicisztikája stílusában és szellemében is a »latin világot«-ot

képviseli. Messianizmusa sem lehetett volna sok kortársa és az utókor számára is érvényes szerep, ha nem látott volna valóban tisztán. Nem prófétaként jövendölt, hanem józan ésszel ki tudta számítani, minek mi lesz a várható következménye” (Agárdi 2014, 154). Feltétlenül egyet kell értenünk Ferencz Győző azon látéletével, hogy Adyt számos olyan hatás érte, amely Magyarország félperifériás helyzetéből eredt, és ez a helyzet mára sem változott sokat: „Éles elméjűen, indulatosan és szarkasztikusan, eleven stílusban megfogalmazott látélete, mindaz, amit a magyar ugaron látott, lényegében nem változott a halála óta eltelt közel egy évszázad alatt. Riasztóan hasonló ellentmondások feszítik a társadalmat” (Agárdi 2014, 166).

A magyar Ugarról folytatott vita, a Nyugat és Kelet közötti Kompország sok tekintetben meghatározta, tematizálta a liberális és baloldali diskurzust (Adynak a baloldalhoz való viszonyát Konok Péter tárja fel értően és nyitott szemmel) – és ez a jelek szerint Ady óta sem változott. Ha azonban pusztán ennyit akartak volna a nagy nyugatosok, ma szegényebbek lennének egy olyan irodalmi teljesítménnyel, amely a kelet-közép-európai problematikát *egyetemes* dimenzióba emeli. Koruk szellemiségét sok szempontból a nyugatosok sem tudták meghaladni, pl. a feminizmus vagy a „hozott” társadalmi előítéletek vonatkozásában a magyarság meghatározásánál (pl. mind Ady, mind Móricz hangsúlyozta, hogy azok közül származik, akik a magyarságot vezetni hivatottak, mintegy ez adva nekik jogalapot arra, hogy a saját, elzüllött véreiket ostorozzák). Ettől eltekintve azonban az alábbi sorok a magyar írórsort egyetemes dimenzióban láttatják: Magyar sors-kockákon ez ígyen döntődött, / Mind összekerülünk, közös mártír-hősök / S ha a Lehetetlent nem tudtuk lebírni, / Volt egy szent szándékunk: gyönyörüket írni (*Levél-féle Móricz Zsigmondhoz*).

Itt áttérhetünk Ady messianisztikus én-kultuszára, pontosabban arra a nagyon izgalmas tényre, hogy a magyar irodalomban Ady az első költők egyike (ha nem az övé az elsőbbség), akik tudatosan használták fel a kortárs médiát és politikát a saját kultuszuk kiépítésére. Ebben nagy a rokonság Oscar Wilde-dal és F. Scott Fitzgeraldtal – azért említem e neveket, mert teljesítményükből – Adyhoz hasonlóan – semmit nem von le a tudatos kultuszteremtés. Veres András és Radnóti Sándor tanulmányát Ungvári Tamás ajánlotta a közönség figyelmébe *Könyvjelző* című műsorában – mindkét munka érzékenyen járja körül azt a témát, mit is jelentett ez a kultuszépítés, a messianizmus és a forradalmiság Ady költészetében. Gintli Tibor teszi szóvá, hogy a költő gyakran ismételte magát. Ez kétségtelenül igaz, de álljon itt erről Fitzgerald önvallomása: „Mi, írók, igen gyakran ismételjük önmagunkat – ez az igazság. Két vagy három igazán nagy élménye van az életünknek, amelyekről azt hisszük, hogy soha senki nem élte még át őket, nem gondolkodott el rajtuk, nem törte össze őket, és nem világosodott meg általuk. Aztán megtanuljuk a szakmát, és elmondjuk ezt a két vagy

három történetet – minden alkalommal új köntösben – tízszor, százszor, ameddig csak az emberek meghallgatják.” És Adyt éppen ez az állandó küzdelem jellemezte a figyelemért, a meghallgatásért – talán a csodálatért is: Igen, én élni s hódítani fogok / Egy fájdalmas, nagy élet jussán, / Nem ér föl már szitkozódás, piszok: / Lyányok és ifjak szívei védenek (*Ifjú szívekben élek*).

Ady forradalmiságának, politikai költészetének elvitatása vitán felül ostoba vállalkozás. Arató László tanulmánya ennek az oktatáspolitikai háttérére kiválóan reflektál. Számomra evidencia, hogy egy alkotó életműve elválaszthatatlan attól a társadalmi kontextustól, amelyben ez az életmű megszületett – ettől még, vagy éppen ezért van egyetemes értéke, hiszen egy adott kor esszenciáját, a mélyben mozgó folyamatokat ragadja meg. Éppen ezért reflektálnék a kultusznak egy olyan oldalára, amely a kötetben kevesebb figyelmet kapott (talán evidenciának tekintették a szerzők). Ez pedig a kialakuló *kapitalista* társadalom, ahol József Attila így látta a költők szerepét és kultuszát: Vagy alkudoznak, vagy bölcselegnek, / de mind-mind pénzre vált reményt; / ki szemet árul, ki szerelmet, / ki pedig ilyen költeményt (*Világosítsd föl*). Ebben a társadalomban a *reklám* szinte elengedhetetlen része a kultusznak (lásd erről Kishont Ferenc *Az eszed tokja!* című írásában Bár Ahogy költő alakját). És éppen most jutok el az egyébként figyelemre méltó és mindenképpen ajánlott kötet egyetlen lényegi kritikájához. Köz hely, hogy a mai kapitalista társadalom egészen más, mint Ady Endre korában volt. Az azonban kevésbé magától értetődő, hogy mit is jelent a költők, írók szerepe ebben a megváltozott társadalomban. Jómagam itt nagyon szkeptikus vagyok, és teljesen egyetértek Kishont Ferencsel. Kinek kell Bár Ahogy költészete – legyen az akármilyen egyetemes –, ha nincs mögötte reklám? Karinthy ugyanezt talán még megrázóbban ábrázolta *A cirkuszban*. Politizáljanak-e az irodalmi szereplők? Igen, de nem ezért szeretjük őket. A Mefisztó drámai erejét éppen ez az összeütközés adja: hogyan teszi tönkre a művészetet és a művész erkölcsi tartását a politika. Ettől persze még a reklám reklám marad... és a kapitalista társadalomban a politikai költészet is gyakran reklámként funkcionál. Engedtessek meg egy kis önreklám a végén. A szép, színvonalas kötet értékét tovább emelik Erdős Virág, Kovács András Ferenc, Nyerges Gábor Ádám és Térey János Ady-ihletei. Én hadd zárjam most a sort saját Ady-ihletemmel: Kicsit szomorkás a hangulatom máma / destruktív szinten álmodom / nekem (nem) kellene a megálmodott álmok / és (nem) kell többet a forradalom / törött identitások között járkálok kedves / a megvakult fegyverek kora / különben nem hiszem hogy John Knoxnál lehetne / feltámadni akár egyetlen éjszaka / a történelmi képek csarnokában jártam / Heléna rám nevetett / és (nem) suhant el egy kacagó szél / a trójai ugar felett (*Apokalipszis folytatásban*).

Hajlongani emerre, amarra:
Bús sorsot mértél, Uramisten
A magyarra
(Ady Endre: *Hajlongani emerre, amarra*)

Hiszek hitetlenül Istenben,
Mert hinni akarok,
Mert sohse volt úgy rászorulva
Sem élő, sem halott.

Minden titok e nagy világon
S az Isten is, ha van
És én vagyok a titkok titka,
Szegény, hajszolt magam.
(*Hiszek hitetlenül Istenben*)

